

ПРЕДСТАВА СРБИЈЕ У НЕМАЧКОМ СВЕТУ XVIII ВЕКА

(Милош Ђорђевић, *Немачки поглед на Србију у 18. веку*, Ниш:
Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 2023., 216 страна)

Појава јавног мњења као фактора у политичком животу везана је првенствено за крај XVII века. Предуслов за појаву јавног мњења било је ширење писмености и штампарства на народном језику, што је у XVIII веку довело до преовладавања световне литературе, публицистике и политичке памфлетистике, као и до појаве јавних библиотека. У немачком свету XVIII века превагу односи немачки над латинским језиком у штампарству и издаваштву. Истовремено јачање Хабзбуршке Монархије и слабљење позиција Светог Римског Царства доносе и појачано занимање за југоисточну Европу, у контексту јачања хабзбуршког утицаја након победа над Османским Царством, што је узрочно-последично повезано и са појачаним занимањем штампе за ово подручје.

Период XVII и XVIII века значајан је по много чему и за историју српског народа, будући да је обележен аустро-турским ратовима који су непосредно утицали на његов положај. У домаћој историографији постојала је релативна празнина у историографском приказу немачких публикација о Србији и представама Србије у немачком свету. Захтеван посао да се ово питање истражи, олакшан је појавом монографије *Немачки поглед на Србију у 18. веку*, др Милоша Ђорђевића, ванредног професора Филозофског факултета Универзитета у Нишу, у којој је донета синтеза штампе, путописа, ратних извештаја и друге немачке штампане грађе XVIII века, која се тиче Србије и ширег контекста историје српског народа. Треба, притом, нагласити да већина материјала није непосредно посвећена Србији, изузев појединих разматраних ратних извештаја и грађе о феномену вамширизма, већ се тичала првенствено „Европске Турске“, у ком контексту су обухваћена и питања историје и савременог стања Србије и српског народа.

Монографија се састоји из четири поглавља: *Путовање кроз Србију* (21-68), *Хабзбуршко освајање Београда 1717. године* (69-125), *Рајне њрилице 1737. и 1789. године* (127-178) и „*Вампири или људске крвоије*“ у *Краљевству Србији* (179-194) - од којих је свако подељено на више потпоглавља. Претходе им *Предговор* (9-14) и *Увод* (15-20), а следује *Закључак* (195-198) и списак извора и литературе. Монографија је опремљена картографским и илустративним прилозима који доприносе квалитетнијем разумевању изложеног текста. Разноврсност штампаног материјала омогућује да се теми приђе интердисциплинарно, што оставља велики простор за продубљивање истраживања, не само у историографском, већ и етнолошком, антрополошком, па и имаголошком смислу.

На почетку је донет општи увод у тему, питање јавног мњења у XVIII веку у Светом Римском Царству и географско поимање Србије, потом и историографски аналитички осврт на досадашња истраживања у оквирима задате теме и стање извора и литературе у актуелном тренутку, где су посебно истакнути значај дигитализованих фондова немачких институција и значај ратних извештаја, од којих је део објављен. У Предговору важно место заузима питање појма Србије у XVIII веку. За овај појам се не везују модерне представе, већ се Србија сагледава из перспективе оновремених штампаних извора. Под Србијом се подразумева хабзбуршка управна јединица, али не и једино, већ је *Србија* у географском смислу врло неодређен појам, за који не постоји општеприхваћен став међу ауторима у објављеним делима, при чему треба у обзир узети и непрецизност карата и недовољно познавање физичке географије у времену настанка анализираних дела. Аутор је потом анализирао појам и структуру „немачке публицистике“. Под овим појмом су обухваћени објављена штампа и литература, као и други, тј. *sav ošijali* штампани материјал на немачком језику. Наглашено је да штампани материјал XVIII века представља органску целину са оним XVI и XVII века, који се бавио истом проблематиком. Велики утицај имали су у немачким државама политички часописи, у којима су, између осталог, објављивани подаци о догађајима из блиске прошлости, извештаји о догађајима унутар и изван ових држава, државни списи, политички памфлети и релације - где су доношени изводи или читави текстови мировних и трговинских уговора, течај валута и сл. Већина штампаног материјала је у XVIII веку већ био на (старо)немачком, мада су излазила и упоредна издања на латинском, француском, италијанском или холандском језику.

Специфичности текстова о Србији се односе првенствено у представљању територије, уз осврт на османска освајања. Аутори су износили чињенично стање, наглашавали да је некадашња средњовековна Србија подељена на „аустројску“ и „турску“, али се нису упуштали у прецизније одређење њених граница. У географским описима и путописима, више је пажње но у другим делима посвећено тумачењу српских и бугарских територија. Путописци и трговци често су били субјективни, што се мора узети у обзир при проучавању путописа. Њихови субјективни ставови управо су извор за културну и историју идеја, док је фактичко стање које су бележили значајан извор за историју српског народа, нарочито у недостатку домаћих извора.

Након Великог бечког рата (1683-1699) је на хабзбуршком двору повећано интересовање за доње Подунавље, тј. територије у доњем сливу Дунава, те је приметан већи број штампане грађе о рату, територијама, становништву, рељефу,

друштвеним појавама и другог што би се тицало овог подручја. У овом контексту, укрштају се спољна и унутрашња политика Хабзбуршке Монархије. Она је, наиме, настојала да свој положај учврсти у средњој Европи, али и да се наметне као водећи фактор у потискивању Османског Царства, све користећи колико своје толико и ресурсе других немачких земаља. Како су у аустро-турским ратовима учествовали војни одреди из многих немачких земаља, дошло је до стварања релативно сличне перцепције Србије, Босне, Бугарске и Угарске на читавом немачком говорном простору, при чему је Београд, као „Капија Оријента“ закупао највише пажње.

Најзначајнији догађај у аустро-турским ратовима XVIII века јесте хабзбуршко освајање Београда 1717. године, под командом Евгенија Савојског. Потпун и детаљан приказ освајања града са војноисторијске стране, што је домаћој историографији до данас недостајало, представља главни допринос монографије. Из ратних извештаја се сазнаје целовити ток опсаде, при чему је тежиште стављено на изградњу циркумвалационе и контравалационе линије око београдске тврђаве. На основу представљених ратних извештаја може закључити да су иако малобројнији од аустријских, главну улогу у опсади одиграли хесенски и баварски пукови. О овоме сведочи и приложени превод писма захвалности цара Карла VI маркизу де Мафеју, нешто преко месец дана од освајања Београда, 20. септембра 1717. године (стр. 122). На овом месту је анализирано и стање османске војске, из којег се намеће закључак да, упркос почецима процеса историјског опадања Османског Царства, османска војска у ово време није заостајала за хабзбуршком. Напротив, у опремљености и обучености у руковању великим топовима, превазилазила ју је. Након описа тока опсаде и самог освајања града, приказане су и свечаности овим поводом, као и одјек освајања Београда у ондашњем друштву немачког света.

Походи хабзбуршке царске војске, са детаљнијим задржавањем на освајању Ниша и Ужица 1737. и Београда 1789. године анализиране су на основу објављених извештаја. У првом случају, ради се о делу где су сакупљени извештаји и писма генерала Шметауа, при чему су јасно уочене поједине правилности и специфичности у тактичком и оперативном смислу вођења кампање 1737. године. Шметау показује разумевање за разлоге Николе Доксата де Мореза, приликом предаје Ниша 16. октобра 1737. године, будући да су овиме, ипак, сачувани материјални и људски ресурси, иако је поднет највећи губитак у поменутој ратној години, који је произвео кумулативно дејство, будући да су након губитка Ниша, хабзбуршке снаге морале да напусте и остала освојена места. Посебан значај овог дела монографије лежи у детаљном приказу освајања ужичке тврђаве, које Шметау сматра важним стратешким успехом, јер се освајањем Ужица прекида османска комуникација између Ниша и Босне. Након напуштања Ниша и Видина и преоријентацијом на одбрану предратних територија Монархије, Ужице је враћено под османску власт под истим условима под којима је и предато хабзбуршким снагама. Детаљан опис опсаде и овог догађаја, уз осврт на публицитет и углед који је стекао генерал Лаудон након освајања Београда, заузимају значајно место у монографији. Освајање Београда 1789. године је у Бечу препознато као главни циљ рата отпочетог 1788. године, будући да је реч о кључном граду за контролу доњег Дунава, како је изричито нагласио Андреас Гризогоно Ајхлер (стр. 149-150).

Можда и најинтригантнији део књиге бави се одјеку феномена вампиризма у Србији у земљама Светог Римског Царства. „Појава вампира“ је заинтриговала и француски двор, те је француском амбасадору у Бечу наложено да се информише у овом смислу и о томе извести Париз. Поред историографског приказа феномена вампиризма у Србији, аутор се осврнуо и на теолошку расправу вођену о овом питању, што има велики значај у имаголошком, друштвеном, културном и етнолошком и антрополошком проучавању српског народа и других земаља, чије даље истраживање би могло бити од великог значаја и користи. Посебан значај овде представља појава из православног друштва, у изразито римокатоличкој земљи, а о чијим одјецима расправљају и протестантски теолози.

Кроз целину штампаног материјала предоченог и анализираног у монографији *Немачки поглед на Србију у 18. веку* огледа се, бар делимичан, утицај Балкана и Србије на унутарнемачке односе и међународну политику XVIII века. Рат 1788-1791, потом и епоха Коалиционих ратова и укидање Светог Римског Царства 1806., Српска револуција, као и међународни односи у Источном питању, означили су почетак нове етапе у односу немачких држава према Србији и Балкану у XIX веку.

Алекса М. ПОПОВИЋ*

* Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, Департман за историју, aleksa.popovic@filfak.ni.ac.rs